

LADÁNYI ISTVÁN

Személyes témák és szakszerű kutatások

VIRÁG ZOLTÁN: NYELVI MOZAIKOK
ÉS KULTURÁLIS REZONANCIÁK.
TANULMÁNYOK, MŰBÍRÁLATOK

Virág Zoltán következetesen alakítja pályáját: kutatói érdeklődése kitar a vajdasági magyar irodalom horizontjainak és az innen nyíló perspektíváknak a vizsgálatában. Az őt és a körülményeket kevésbé ismerők a tudományos közleményei és interjúkötetei, irodalmi jelenléte, doktoranduszainak munkái alapján, a szegedi egyetem irodalmár oktatójaként akár vajdasági elszármazottnak is gondolhatnák. Visszafogott jelenléte a magyar irodalomtudományosságban is lehetne akár kisebbségi értelmiségi jellemző. Pedig Ilia Mihály tanítványaként Szegeden találta meg a vajdasági magyar kultúra, majd ezen keresztül – a vajdasági magyar irodalom őt leginkább érdeklő témáinak délszláv kapcsolódásai révén és alaposabb megismerésük érdekében – szerteágazó tájékozottságot szerzett a horvát, a szlovén és a szerb késő modern és posztmodern irodalmakban, továbbá az ebben az összefüggésben talán jugoszlávnak is nevezhető populáris kultúrában.

A *Nyelvi mozaikok és kulturális rezonanciák* is elsősorban a vajdasági magyar irodalom térségein pásztáz, az érdeklődés horizontját néhány egyértelműbben komparatiztikai téma felé is tágítva. Az összehasonlító szemléletet persze nem nélkülözik – nem nélkülözhetik – a Fenyvesi Ottóval, Csernik Attilával, Benes Józseffel, Szajkó Istvánnal vagy Sziveri Jánossal, Gion Nándorral, Koncz Istvánnal vagy Ilia Mihály és Bori Imre irodalmi barátságával foglalkozó írások sem, ugyanakkor az Ady délszláv recepciójába elmélyedő első szöveg valóban klasszikus összehasonlító irodalomtudományi dolgozat, ahogy a Fejtő Ferenc Jugoszlávia-képéről szóló is ekként olvasható, továbbá a leginkább szlavisztikaiként besorolható *Horvát Erősz – Szlovén Cupido* című tanulmány vagy a kötetben közvetlenül ez után álló ismertetés Irena Avsenik Naber-

Vár Ucca Műhely
Veszprém, 2020
204 oldal

tiszatáj

goj szlovén irodalomtudós angol nyelvű irodalomtudományi monográfiájáról talán önmagukban is, de ebben a kötetben mindenképp komparatistikai hangsúlyokat kapnak, és háttérre képeznek, sőt hozzászólnak a többi, leginkább vajdasági magyar tárgyú szöveghez. A vajdasági magyar irodalmi vagy képzőművészeti tárgyú vagy kötődésű tanulmányok, esszék pedig a magyar irodalmi és művészeti összkép néhány sajátos, az idegenség és azonosság együttesét, a „saját idegenség” jelentéseit megképező jelenségével foglalkoznak – olyan alkotókkal, akik a vajdasági magyar kultúrából indultak, aztán akár maradtak a szülőföldjükön, akár elvándoroltak onnan, a saját, kulturálisan többes kötődésű közegük inspirációit megőrizték.

De menjünk sorjában – mert a kötet is így építkezik, a külön-külön született, konferencia- vagy egyéb alkalmakra írt szövegek átgondolt rendben követik egymást. A 2010 és 2019 között született írások, noha egyenként, önmagukban is betöltik szerepüket, a könyvbe rendezve többletjelentésekhez jutnak, egymás természetszerű kontextusait képezik, az elől állók megalapozzák a későbbieket, az irodalmi tárgyú tanulmányok, esszék keretezik a képzőművészekről szólókat.

A Másik, aki majdnem ugyanaz című tanulmány a kötet élén időrendi bevezetesként is működik, Ady modernségének inspiratív erejét látta a délszláv, elsősorban a szerb és a horvát irodalmakban, Veljko Petrovićtól és Todor Manojlovićtól kezdve, Miloš Crnjanskin meg Miroslav Krležán át Danilo Kišig, különösen azt a mintaadó szerepét hangsúlyozva, amelyet az európai periféria-centrum szembeállítás felszámolásának törekvéseként azonosítottak nála a délszláv értelmiségiek, és amire az öndefiníálás mintájaként tekintettek. Az *Esti Kornél víztükrei* a címben elővezetett vízmotivika és tükörmotivika köré szerveződve és Tolnai Ottó költői tekintete által is inspirálódva az Esti Kornél-szövegek és Kosztolányi „vízrajzi” megközelítését adja, számba véve a földrajzilag azonosítható természeti képződmények irodalmi szimbolizációjának módozatait: az „őselemként”, kimeríthetetlen szépségként, az „intim öszszeköttetés” pánerotikus közegeként, sőt antropomorfizálódva tárgyaként vagy alanyként megmutatózó folyót, tengert, óceánt; és persze a felsorolás folytatható: tükörként, amelybe alá lehet merítkezni; a színek tárházaként és színesztéziák forrása-ként, „szupranaturális veszély”-ként... Ez utóbbi vonatkozásban például Esti Kornél tenger felé vonatkozásának emlékezetes csókjelenete is „labialis invázió”-ként kap megnevezést, és „a fulladozás, az öklendezés kínjai” révén, a csók titka „a sekélységben megnyíló mélység (...) rejtjeleihez kerül közelebb”.

A mélységmetaforika és a tengerhez közelítés tapasztalatainak tárgyalása folytatódik *A részvételnél is mélyebbre* című, (*Egy „aszketikus inyenc” Jugoszlávia-képéről*) alcímű Fejtő Ferenc-esszében. Ebben Virág Zoltán a nagykanizsai születésű és onnan nagy utat bejáró esszéista, Közép-Európa-történész, mértékadó értelmiségi *Érzelmes utazás* című útinaplójából indul ki, és saját szerteágazó jugoszlavisztikai ismereteit is szintetizálva ad képet Fejtőről és az általa mintázott felelős értelmiségi magatartásról – amelyben az írásnak mindig cselekvésértéke kell legyen. Virágra jellemző módon, újabb koncentrikus köröket képezve a Fejtő-téma köré, esszéje Petar Dobrović szerb festőről/Dobrovits Péter pécsi forradalmárról és a Fejtő-Dobrović-témakört megalapozó, pozsonyi születésű, debreceni-pécsi szlavista Angyal Endréről is szól – megnyitva saját szövegét további tájékozódási irányok felé. További koncentrikus kört képez a Fejtő érdeklődése révén fölvázolt Milovan Đilas – Josip Broz Tito-problematika, ahonnan eljut a „Titoland”-nak aposztrofált ország „nosztalgikus szimulációjának” tárgyalásáig is. A Fejtő-esszé, miközben végig a vállalt vizsgálódási

témájáról beszél, Virág Zoltán irodalomtudósi és értelmiségi érdeklődését is körülrajzolja.

A *Horvát Erész – Szlovén Cupido* című tanulmány a délszláv térség nyugati egységeiben erősen kirajzolódó női írás jellemzőit vizsgálja. Gondolatmenetének kiindulópontja a titoizmus és az annak törekvéseit az 1980-as, 1990-es években lenullázó „nationalista eufória véres valósága” férfiak uralta világával állítja szembe a női látásmódok emancipatorikus törekvéseit, de a konkrét szövegekhez közelítve ez az egyébként lényegi és releváns politikai megközelítés egyre inkább poétikai dimenziókat kap. A női írásnak az örökölt műfaji minták és beszédmódok ellenében születő változatait tárgyalja, és az önéletrajzi diskurzus fölértékelődését, az erotika szövegesítését, a pornográfia mechanizmusait, a normaszegő narratívákat a női írás tiltakozó, a domináns narratívákkal szembeni emancipatorikus törekvéseinek részeként mutatja be.

A *világ rejtjeleinek betűzése: értékrögzítő írásaktusok* a műfaja szerint kritika, pontosabban egy szakmonográfia főbb kérdéseinek ismertetése és az ezekre történő reflexió. Irena Avsenik Nabergoj szlovén irodalomtudós *Reality and Truth in Literature (From Ancient to Modern European Literary and Critical Discourse)* című könyvéről szólva a szerző mintha az előző írás gondolatmenetét folytatná a művészi szépség kanonizált mintázatainak és az ezektől való eltérés valóság- és igazságelvének viszonyát tárgyalva.

Ezeknek a többféleképp kontextualizáló, történeti összefüggéseket és teoretikus kérdéseket is fölvető szövegeknek a folytatásaként következnek a könyvben a recenziókból, kiállításmegnyitókából és más alkalmi szövegekből kinövő esszék a délszláv irodalmi, rock- és underground kulturális közeg által jelentősen meghatározott költő és képzőművész Fenyvesi Ottóról, a vizuális költészetével és szerteágazó neoavantgárd művészeti gyakorlataival nemzetközi ismertségre és elismertségre szert tevő bácstopolyai Csernik Attiláról, a belgrádi Képzőművészeti Akadémián megalapozott tudását a magyar képzőművészeti életben is bőségesen hasznosító Benes Józsefről, a zágrábi akadémiai háttérű, szintén vajdasági származású Szajkó István festőművészről. Ezek az esszék úgy tartanak össze, Virág képzőművészeti tájékozódását, ízlését is mutatva, hogy a bemutatott alkotóknál a neoavantgárd alapozást, a tanulmányokból, a kulturális háttérből érkező mintákat és inspirációkat is érzékelve, alapvetően mégis az egyéni alkotói szándékok érvényesítését, a szuverén alkotói világok jellemzőit látatja. Az előző mondat elvont megfogalmazása mögött ezeknek jellemzőknek az a sokfélesége áll, amelyeknek a Virág-esszék a nyomába erednek, de amelyek előtt a jelen recenzióknak a közvetítőt közvetítő harmadlagossága óvatosan megtorpan, és inkább előzékenyen a vizuálisan is figyelemre méltó, könnyen megnyíló könyvborítóra mutat: belépve a művek nélkül is koherens tárlatvezetéseket kapunk.

A könyv harmadik egysége Sziveri János költészetével, Gion Nándor prózájával, Koncz István lírájával, valamint ennek a résznek és az egész kötetnek a zárásaként, függelékeként, akár sajátos kommentárjaként Bori Imre és Ilia Mihály újvidéki, illetve szegedi egyetemi tanárok, kultúraszervező értelmiségiek levelezésével foglalkozik. Az így bemutatott hármas felosztás ennek a recenzióknak a konstrukciója, a könyv szövegei ugyanis nem tagolódnak így jelölt részekre, az egymástól a kötelező tipográfiai elemekkel elválasztott szövegek az előttük állók folytatásaiként is működő fejezetekként lineárisan követik egymást. A Sziveri-szöveg például folytatása az előtte álló képzőművészeti tárgyú írásoknak. A *Térmodulációk és anyagmintázatok* Sziveri képzőművészeti érdeklődéséből kiindulva közelít költészetéhez, és az induló költőt úgy

hozza kapcsolatba a mintaadónak tekintett szerb költő, Vasko Popa versvilágával, hogy felmutatja azokat a mindkettejükre jellemző költői műveleteket, amelyekkel a megtapasztalható világ formáit sajátos konceptualista aktivizmussal látható és tapintható formákra bontják és újrendezik. A tanulmány különösen fontos eredménye, ahogy Sziveri korai költészetét Popán keresztül egészen nyilvánvalónak mutató kapcsolatot hozza Francis Ponge francia alkotó prózaverseivel, felmutatva a kő, a kavic, a narancs látható formái és taktilis jellemzői köré épülő mitológiájukat. „Sziveri János gerinchúrból, csigolyadarabokból, bordacsonkókból, csonttrecekből, ínnyitorlákából, rozsdafürtökből, rovarpáncélzatból, pikkelyekből, homokszemcsékből, üvegszögekéből kicsírázó narancs-architektúrája nagyon közel áll a francia szerzőéhez”, állapítja meg Virág, megmutatva ezeknek a költői mitológiáknak a szerves és szervetlen létezők határvidékére figyelő elemi érdeklődését vagy Sziveri későbbi költészetében az emberi test dehumanizált láttatásának egyik eredőjét. Az esszé szépen végigviszi, hogy a Popa és Ponge költői világának közelében formálódó költői látásmód hogyan érvényesül Sziverinek a *Szabad gyakorlatok* kötetét követő költészetében is, amikor „Sziveri János Vasko Popáéval többszörös átfedésben lévő létpanorámájában az önálló kunsztok, magánmutatványok érdekében hadra fogható, a közhasználati szükségletek kielégítésére üzembe helyezhető testek egyszerre fogyóeszközei és vakbuzgó szolgálattelvői a beszarik meg a beszaratók keserűes vajdasági neobarokkjának”.

A vizsgálata tárgyához hasonlóan a nyelvet is próbára tevő Sziveri-esszé jól példázza Virág kutatói módszerét és írásmódját: a vizsgált irodalmi alkotás többszöri olvasása közben módszeresen végigolvassa mindazt, amit a tárgyról írtak, majd folytatja mindazokkal a szépirodalmi és szakirodalmi szövegekkel, amelyek ezekből a szekundér szövegekből következnek, és így tovább, gyakorlatilag a végtelenségig vagy a leadási határidőig olvasva újra kutatása elsődleges tárgyát meg a hozzá kapcsolható irodalmi és más alkotásokat, az ezek nyomán kibontakozó további diskurzusokat, hogy aztán saját és másoktól begyűjtött, a maga gondolatmenetébe szintetizált megfigyeléseit magas hőfokon összekalapálja, mindig pontos, mindig kemény – és igencsak ellenálló tömörségű – mondatokká. Témáit gondosan megválogatja, vállalásait megfontolja – amit viszont megír, az az egyes témákban megkerülhetetlen szöveg lesz. Lényegi az életművét a *Symposion*-mozgalom peremén kibontakoztató Gion Nándor korai regényéről, az 1967-es, *Kétéltűiek a barlangban* címűről írt, a korabeli körülmények és a későbbi életmű perspektíváját is érvényesítő megközelítése is. Virág kutatói magatartásáról ismert, hogy kivételesen tájékozott, rendkívül széles ismeretanyagot tart készenlétben és hasznosít ott és olyan mértékben, ahol és amennyi segíti mondanivalója kifejtését. A *Gion Nándor-retrospektívó*ban gondolatmenetének kiindulópontja például Gion egyik korai, nem igazán jelentős írásának részlete az *Új Symposion* 1966-os, második évfolyamából – teljesen indokoltan, az argumentációba illeszkedően. A kötet utolsó előtti írása, a Koncz István költészetéről szóló átfogó esszé még inkább megkívánja/lehetővé teszi árnyalt közegismeretének bevonását. Felmutatja azokat az összefüggéseket, az előzményeket és a folytatásokat, amelyekben a magányosnak látszó, az értelmiségi csoportosulásokon kívül maradó magyarkanizsai ügyvéd költészete kibontakozott, és termékeny dialógusokat kezdeményezett: a délszláv, a magyar és világirodalmi mintákat, kapcsolódásokat, Koncz költészetének művészi és kritikai reflexióit.

A *Keresztvezető életutak* (Bori Imre levelei Ilia Mihályhoz) aztán a kötet végén a szerzőre (és a két szóba hozott irodalmárra) nem jellemző személyességgel szólal meg:

Ilia Mihály 85. születésnapjára íródott. A tisztelgésen túlmutatva azonban Virág az alkalmisághoz is kutatóként viszonyul, mégpedig olyan témához nyúlva, amelyben találkozunk Mestere és saját kutatói érdeklődése: Bori Imrének, a vajdasági magyar irodalom meghatározó irodalomtörténészének és kultúraszervezőjének Ilia Mihály szegedi irodalomtörténészhez, folyóirat-szerkesztőhöz írt leveleit tekinti át, sajátos kommentárját, folytatását adva ezzel az írásával szinte egy időben, az újvidéki Forum kiadónál megjelent Bori Imre-levelezéskötetnek is, amely a Bori Imréhez írt levelekből ad válogatást – benne Ilia Mihály 41 levelével. Kettőjük levelezésére reflektálva két egymással találkozói irodalmári működésmódot is felmutat a XX. század második feléből: a magyar–magyar kapcsolattartás Szeged és Újvidék közötti, sajátosan korhoz kötött, a kor kihívásaira személyes barátsággal reagáló változatait.

A kötet ugyan nem áll össze monográfiává, de a szövegek közti átjárásokat, összetartozásukat biztosítja az a következetes olvasói és kutatói érdeklődés és az az ízlés, amely témaként kiválasztja őket. Virág Zoltán választásai értékelvűek: olyan szerzőkről ír, akik személyesen is közel állnak hozzá, olyan művekről, jelenségekről, amelyeket értékesnek tud. Az egy-egy alkotóra jellemző sajátosságok elrendezésének és előadásának retorikájában mindig jelen van a méltatás, néha az afirmatív beszédmód is, vagyis a nem kellően megbecsültnak látott alkotók értékeinek felmutatási szándéka is. A *Nyelvi mozaikok és kulturális rezonanciák* szövegei a szerző hatodik könyveként újabb megmunkált felületekkel gazdagítják azt a kulturális mozaikot, amelynek tanulmányozására jó három évtizede elszegődött.